

Dwutekst jako źródło informacji o wieloznacznych jednostkach językowych – na przykładzie polskich ekwiwalentów tłumaczeniowych serbskiego znacznika dyskursu *bre*

Double-Text as a Source of Information
about Multi-Meaning Linguistic Units –
on the Example of Polish Translation Equivalents
of the Serbian Discourse Marker *Br*

Sybilla Daković

<https://orcid.org/0000-0003-1247-4660>

UNIVERSITY OF WROCLAW
sybilla.dakovic@uwr.edu.pl

Data zgłoszenia: 31.01.2025 r. | Data akceptacji: 28.03.2025 r.

ABSTRACT | The Serbian lexeme *bre* is mostly included in interjection word class, in dictionary definitions laconically defined as an interjection used to draw attention to what is being communicated, often in connection with a threat. The aim of the paper will be to examine the use of this language unit through the prism of translation equivalence established on the basis of a double-text, i.e. the Serbian original and its Polish translation. The paper will also include an attempt to answer the question about the usefulness of the double-text in the study of the meaning of these types of units.

KEYWORDS | double-text, discourse marker, equivalence, interjection, intensifier, Serbian, Polish

Wstęp

Dwutekstem nazywany jest korpus tekstów składający się z tekstu języka wyjściowego oraz jego przekładu na język docelowy. Zestawienie wyrazów, zwrotów czy konstrukcji występujących w oryginale i tłumaczeniu daje możliwość zaobserwowania zasobu translatów użytych przez tłumaczy w konkretnych sytuacjach językowych¹. Wykorzystanie dwutekstów w pracach leksykograficznych oraz jako narzędzi analizy porównawczej staje się coraz częściej przedmiotem dyskusji oraz badań², jednocześnie zwraca się uwagę na trudności i ograniczenia w użyciu tej metody do ustalenia odpowiedniości znaczeniowej między jednostkami dwu lub większej liczby języków³.

Celem artykułu jest zbadanie roli dwutekstu w ustalaniu odpowiedników wieloznacznych znaczników dyskursu na przykładzie serbskiego wyrazu *bre* oraz jego polskich translatów. Równoległy korpus badawczy opiera się na dziełach literatury pięknej: siedmiu powieściach oraz dwóch dramatach i ich polskich przekładach. Uzasadnieniem podjęcia tematu jest luka w badaniach porównawczych serbsko-polskich i polsko-serbskich dotyczących znaczników dyskursu oraz brak badań nad ekwiwalencją leksemu *bre*⁴.

Serbski leksem *bre* określam w artykule jako znacznik dyskursu, co akcentuje jego wymiar pragmatyczny i rolę w kształtowaniu i interpretacji wypowiedzi; unikam dzięki temu także klasyfikacyjnych pułapek związanych ze szkolnymi podziałami jednostek językowych na części mowy.

Analizę poprzedza opis badanej jednostki w źródłach o różnym stopniu szczegółowości przedstawiający etymologię wyrazu, jego status gramatyczny,

- 1 M. Mocarz: *Od dwutekstu do słownika. Terminologia w przewodniku turystycznym jako źródło ekwiwalentów słownikowych*. „Roczniki Humanistyczne” 2012, nr 8/60, s. 88.
- 2 Na przykład: J. Wawrzyńczyk: *Rosyjsko-polskie relacje przekładowe w praktyce leksykograficznej i w dziełach tłumaczy*. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2012; D. Bralewski: *Od przekładu do słownika. Korpus równoległy w redakcji słowników tłumaczeniowych*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask 2012; A. Bogusławski: *Podstawy konfrontatywnej lingwistyki przekładowej*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask 2013.
- 3 Na przykład: B. Lewandowska-Tomaszczyk: *Nowe spojrzenie na przekład*. „Lingwistyka Stosowana” 2010, nr 3, s. 9–31; D. Borysowski: *Teksty zespolone a problemy leksykografii przekładowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2020; A. Charciarek: *Korpus równoległy a ekwiwalencja*. „Przegląd Rusycystyczny” 2022, nr 1, s. 55–75. <https://doi.org/10.31261/pr.12888>.
- 4 Krótkie i powierzchowne odniesienie do ekwiwalencji leksemu *bre* znajduje się w pracy Hanny Kocur (H. Kocur: *Styl potoczny w przekładzie dramatów Biljana Srbljanovića*. „Studia Translatologica” 2021, nr 12, s. 233–246. <https://doi.org/10.23817/strans.12-16>), o czym będzie mowa w dalszej części artykułu.

sposoby definiowania oraz próby ustalenia cech semantyczno-pragmatycznych i znaczenia pozajęzykowego leksemu *bre*.

W części poświęconej ekwiwalencji ustalono polskie odpowiedniki tłumaczeniowe serbskiego translandu oraz przeprowadzono analizę mającą na celu określenie zasobu i liczby translatów w korpusie, a także ich znaczeń i funkcji pragmatycznych. Analizę wieńczą wnioski dotyczące przekładalności lub nieprzekładalności na język polski poszczególnych znaczeń i funkcji pragmatycznych leksemu *bre*, a także wnioski odnośnie do roli dwutekstu.

Status gramatyczny leksemu *bre* oraz jego pochodzenie

Podział wyrazów na części mowy w serbskim językoznawstwie opiera się zasadniczo na ujęciu tradycyjnym, czyli wyróżnieniu dziesięciu części mowy: pięciu odmiennych i pięciu nieodmiennych. Nieodmienny wyraz *bre* jest klasyfikowany w zdecydowanej większości źródeł – zarówno gramatyk, jak i słowników – jako wykrzyknik (*uzvik*)⁵. Stanowisko takie prezentowane jest również w artykułach naukowych⁶ z wyjątkiem pojedynczych opracowań, w których *bre* uznawane jest za partykułę⁷.

5 *Rečnik srpskoga jezika*. Ur. M. Nikolić. Matica srpska, Novi Sad 2007; *Rečnik srpsko-hrvatskoga književnog jezika*. Ur. M. Stevanović, Lj. Jonke. Matica srpska, Novi Sad 1967; P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971; M. Moskovljević: *Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom*. Gutenbergova galaksija, Beograd 2000; I. Klajn, M. Šipka: *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Prometej, Novi Sad 2010.

6 J. Miličević: *Šta ustvari znači to bre? 'What does this bre mean, actually?' Defining Serbian Interjection BRE ≈ 'I'm telling / asking you!'*. W: *Smysly, teksty i druge zahvatyvaûšie sùžety. Sbornik statej v čest' 80-letia I.A. Melčuka*. Red. Ŭ.D. Apresân et al. Izdatel'skij dom „ÂSK”, Moskva 2012, s. 447–459 [Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты. Сборник статей в честь 80-летия И.А. Мельчука. Ред. Ю. Д. Апресян и др. Издательский дом „ЯСК”, Москва 2012]; R. Stijović, I. Lazić Konjik, M. Spasojević: *Uzvici u savremenom srpskom jeziku: klasifikacija i leksikografska obrada*. „Južnoslovenski filolog” 2019, 75, sv. 1, s. 37–61. <https://doi.org/10.2298/JF1901037S>; O. Zirojević: *Bre!*. „Republika” 2019, br. 440–441. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=275355> [dostęp: 14.09.2024].

7 S. Ristić: *Partikule i njihovi funkcionalni ekvivalenti*. „Južnoslovenski filolog” 1993, br. 49, s. 75–93; A. Janjušević Oliveri: *Funkcionalnost partikula u razgovornom diskursu*. „Naučni sastanak slavista u Vukove dane” 1993, br. 29, sv. 1, s. 85–95. Ristić, zaliczając *bre* do grupy partykuł podkreślających (*partikule isticanja*) o funkcji intensyfikującej i wnoszącej do wypowiedzi różne implikacje pragmatyczne, pisze także o funkcjonowaniu tego leksemu jako wykrzyknik (ibidem, s. 78, 81). Stwierdza

Etymologia wyrazu nie jest pewna. W źródłach określany bywa jako bałkanizm, gdyż forma *bre* i jej podobne występują także w językach bułgarskim, macedońskim, rumuńskim, arabskim, albańskim (postać *bre*), nowogreckim (postać *μωρέ* [moré], *βρε* [vre], *ρε* [re]) oraz w rumelijskich dialektach języka tureckiego czy w języku kurdyjskim. W słowniku etymologicznym Peta-ra Skoka⁸, na który powołuje się najliczniejsze grono badaczy, leksem *bre* uważany jest za wyraz pochodzenia średniogreckiego i wywodzony jest od wołacza rzeczownika *μώρος* [moros] ‘dureń, głupiec’, z postacią *μωρέ* [moré] dla rodzaju męskiego i *μωρή* [mori] dla żeńskiego, w których dokonało się zatarcie znaczenia leksykalnego. Forma *bre* miała otrzymać obecną postać przez zmiany fonetyczne *more* > **mre* > *bre*. Należy też zwrócić uwagę na fakt, że *more* funkcjonuje równolegle w języku serbskim i wymieniane bywa w szeregu synonimów wyrazu *bre*⁹, a ponadto obie formy mogą być użyte razem, tworząc kontaminację *more bre*. Niekiedy źródła podają też *be* jako wariantową postać leksemu *bre*¹⁰.

W części źródeł *bre* oznaczane jest albo jako turcyzm¹¹, albo język turecki wskazywany jest jako język pośrednik¹². Rzadko wymienia się włoskie pochodzenie wyrazu¹³. Najbardziej szczegółowo o kwestii etymologii pisze Brian D. Joseph¹⁴, wskazując na grecki jako język dawcę i obfitujący w aż 55 wariantów formalnych analizowanego wyrazu w dialektach¹⁵.

również: „Granične slučajeve uzvika i partikula uglavnom je teško na leksičkom planu izdvojiti kao posebne lekseme jer se njihova dvojaka priroda realizuje istovremeno, pa je takve jedinice najrealnije obeležiti dvostrukom gramatičkom kvalifikacijom kao «uzvik i rečca»” (ibidem, s. 79).

8 P. Skok: *Etimologijski...*, s. 205.

9 Na przykład: *Rečnik srpskoga...*, s. 104; *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Ur. A. Belić. Srpska akademija nauke i umetnosti, Beograd 1962, s. 139.

10 A. Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost, Sarajevo 1966, s. 127.

11 *Rečnik srpskoga...*, s. 104; *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog...*, s. 139; *Rečnik savremenog...*, s. 59; I. Klajn, M. Šipka: *Veliki...*, s. 229; *Rečnik srpskohrvatskoga književnog...*, s. 268.

12 A. Škaljić: *Turcizmi...*, s. 127; P. Imami: *Beogradski frajerski rečnik*. NNK International, Beograd 2003, s. 49.

13 M. Mišković-Luković, M.N. Dedaić, V. Polomac: *The Meaning and Interpretation of the Serbian Discourse Marker BRE*. „Journal of Pragmatics” 2015, no. 87, s. 19. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.07.004>.

14 B.D. Joseph: *Language Contact in the Balkans*. W: *The Handbook of Language Contact*. Ed. R. Hickey. Wiley, Hoboken 2020, s. 544.

15 B.D. Joseph pisze o znacznie szerszym niż bałkański zasięgu tego wykrzyknika, wspominając o jego użyciu w języku ukraińskim i polskim (B.D. Joseph: *Borrowing at the Popular Level: Interjectional Particles of Turkish Origin Balkan and Greek*. W: *Septieme congres international d'etudes du Sud-Est Europeen, Thessalonique, 29 aout–4 septembre 1994*. Athenes 1994, s. 514). Wyraz *bre* nie jest wprawdzie

Chociaż wykrzyknik *bre* kojarzony jest przede wszystkim z Serbią, używany bywa także w Czarnogórze oraz w Bośni i Hercegowinie, szczególnie w będącej jej częścią Republice Serbskiej¹⁶. Specyficzny status leksemu *bre* na mapie krajów byłej Jugosławii i w samej Serbii podkreślany jest w publikacjach naukowych, popularyzatorskich oraz literackich. Serbski pisarz Momo Kapor w tekście zatytułowanym *Bre* odnosi się nie tylko do subiektywnie zinterpretowanych znaczeń leksemu, lecz podkreśla także jego wagę dla tożsamości Serbów: „U tom malom bre smo mi, sa svim manama i vrinama – čini se, ono je naša suština... I da se nekim čudom izgubimo u svetu, izrasli bismo sigurno, ponovo, iz ta tri slova!”¹⁷. Podobnie sądzi Olga Zirojević: „Svakodnevi govori na ovim prostorima teško da bi bio zamisliv bez ove tuđice”¹⁸.

Bre jest także markerem językowym języka serbskiego w grupie języków opartych na dialekcie nowosztokawskim i stanowi ważny element tożsamości Serbów na tle innych krajów byłej Jugosławii, np. Chorwacji. Z tego względu wyraz ten traktowany bywa jako źródło dumy narodowej i dodawany jest do nazwisk, np. *Jovan BRE Marković*, nazw projektów, np. *Serbian jazz bre!*, nazw portali, np. *Srbija bre!*, *Forum BRE*. Używany jest także w mediach głównego nurtu, np. w państwowej telewizji RTS w programie analitycznym o nazwie *Šta radite, bre?*, lub w hasłach wyborczych, np. Borisa Tadića: „Ima bre da ih pobedimo ponovo”, oraz w wypowiedziach znanych osób, np. Novaka Đokovića: „Morate bre da navijate a ne da se ponašate kao da ste u školi”¹⁹.

Pod względem stylistycznym leksem *bre* kwalifikowany jest do potocznej odmiany języka, a nawet uważany za element języka ludzi prostych. Badacze zauważają jego obecność we wszystkich serbskich dialektach oraz unikanie go w urbanolektach, szczególnie Belgradu, czy w socjolektcie warstw

używany we współczesnej polszczyźnie, jednak odnaleźć go można w słowniku Aleksandra Brücknera pod hasłem *Bre! Bre!* z definicją: „okrzyk hulaszczy, ogólny w 17. w. «oj bre, bre, lej rozlej», który przywędrował z Bałkanu i od Rumunów” (A. Brückner: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1927, s. 39).

16 M. Mišković-Luković, M.N. Dedaić, V. Polomac: *The Meaning...*, s. 19; J. Milićević: *Šta...*, s. 448.

17 M. Kapor: *Bre. „Politika”*, 16.07.1989, s. 9. Kapor pisze także: „Kako, uopšte, prevesti to malo, a tako značajno *bre*, na bilo koji svetski jezik? A, u njemu ima inata, ima prkosa, nežnosti i ležernosti, ima nečeg bundžijskog i obesnog, mangupskog i kabadahijskog... Ono služi da se izrazi odobravanje i divljenje, istovremeno, neodobravanje i žaljenje, služi za čuđenje, za poziv i opomenu, za iznenađenje, za podsticanje, hrabarenje, sokolenje i za preklinjanje” (ibidem, s. 9).

18 O. Zirojević: *Bre!*...

19 M. Mišković-Luković, M.N. Dedaić, V. Polomac: *The Meaning...*, s. 28; J. Milićević: *Šta...*, s. 448–449.

wykształconych, ponieważ jego użycie wskazuje na niższy status społeczny i edukacyjny rozmówcy²⁰.

Charakterystyka semantyczno-pragmatyczna

Opisy właściwości semantyczno-pragmatycznych wyrazu *bre* różnią się w zależności od rodzaju źródła. Definicje słownikowe bywają bardzo lakoniczne i ograniczają się do wymieniaienia kilku funkcji jego użycia. Bywają też przenoszone ze słownika do słownika z niewielkimi tylko korektami. Tak jest w słownikach *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* i *Rečnik srpskoga jezika*, w których definicja *bre* brzmi: „za skretanje pažnje na ono šta se kaže a. u ljutnji, uz pretnju i sl.: more, ama; b. u čuđenju”²¹.

Miloš Moskovljević formuluje dwie definicje badanego leksemu. Pierwsza informuje o wyrażaniu emocji, druga – o funkcji apelatywnej: „1. za čuđenje, iznenađenje, 2. za podvikivanje, zapovedanje, pretnju”²².

Rečnik SANU najobszerniej spośród słowników opisuje oraz ilustruje przykładami wyraz *bre*. Sformułowano w nim cztery definicje i dodatkowo wyróżniono w ich ramach poszczególne sytuacje pragmatyczne związane z użyciem analizowanego słowa i wyrażanymi emocjami: „1 a. za isticanje, naglašavanje iskaza: ama, more, ta, 1 b. katkad pleonastično, radi popunjvanja broja slogova u stihu; 2. za pojačavanje pri obraćanju, a. s neodobravanjem, ljutinom, izbrecivanjem, b. s čuđenjem, v. za poziv, zapovest: more, hej, ded, hajde, g. za opomenu, pretnju: more, d. za potsticanje, hrabrenje, sokoljenje, đ. za preklinjanje, e. za izražavanje žalosti, prezira, prkosa; 3. za odobravanje, divljene (često pojačano sa „aferim”), čuđenje, iznenađenje; 4. u službi svezice: i pa, te (za isticanje, pojačavanje)”²³. Chociaż w słowniku tym leksem *bre* zaklasyfikowano do grupy wykrzykników, to opis znajdujący się w niektórych definicjach odpowiada funkcji partykuł.

Autorzy gramatyk, pisząc o interiekcjach lub partykułach, poświęcają im zwykle bardzo mało miejsca, a leksem *bre* przeważnie w ogóle nie bywa wymieniany w materiale ilustracyjnym i rzadkością jest odniesienie się do jego znaczenia. Wyjątkiem jest *Normativna gramatika* Predraga Pipera i Ivana Klajna, którzy umieszczają *bre* w grupie *ekspresivni uzvici*, zawierającej jed-

20 J. Miličević: *Šta...*, s. 448; M. Mišković-Luković, M.N. Dedaić, V. Polomac: *The Meaning...*, s. 19.

21 *Rečnik srpskoga...*, s. 104; *Rečnik srpskohrvatskoga književnog...*, s. 268.

22 *Rečnik savremenog...*, s. 59.

23 *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog...*, s. 139.

nostki wyrażające różne stany emocjonalne nadawcy. Uzupełniają tę informację wiadomością o charakterze funkcjonalno-normatywnym: „Uzvik *bre* izražava negodovanje i želju govornika da nekoga statusno odredi kao nižeg od sebe ili kao ekspresivna poštapalica. U dobrom književnom jeziku upotrebu uzvika *bre* treba izbegavati”²⁴.

Do tej pory przeprowadzono tylko dwie naukowe analizy wyrazu *bre*. Pierwsza z nich jest próbą sformułowania jego definicji leksykograficznej według teorii ECL – Explanatory-Combinatorial Lexicology, będącej częścią teorii Sens – Tekst (the Meaning – Text theory)²⁵. Autorka analizy, Jasmina Milićević, zalicza leksem *bre* do grupy sygnalizatorów (*non-descriptive lexical units / signalatives*), czyli jednostek językowych, które nie przekazują w obiektywny sposób informacji o danym stanie rzeczy, lecz raczej są opinią mówiącego bądź sygnalizują jego uczucia lub przekonania na temat jakiejś sytuacji lub samej wypowiedzi²⁶. Opierają się one na formule: *Sygnalizuję, że chcę {czuję, ...} P* (*I signal that I want {feel, ...} P*), gdzie P to wypowiedzenie komunikujące np. jakiś fakt. W domenie pragmatyki wyrażenia takie zwane są znacznikami dyskursu.

Z problemów, jakie stwarza ustalenie znaczeń leksemu *bre*, autorka wymienia jego występowanie wraz z innymi leksemami lub wyrażeniami o podobnym charakterze; zastosowanie w szeregu różnych sytuacji, które mogą być interpretowane jako pozytywne lub negatywne; oraz jego obecność w różnych rejestrach: od neutralnego przez familiarny po wulgarny, i wyrażanie różnorodnych postaw i uczuć, co wpływa na zacieranie się granicy między znaczeniem tego wyrazu a cechami pragmatycznymi.

Milićević określa składniowe otoczenie leksemu *bre*²⁷ i wskazuje centralny komponent jego znaczenia: „I insist [on the content of this utterance]”, w którym nadawca nalega czy też akcentuje treść wygłoszonego stwierdzenia,

24 P. Piper, I. Klajn: *Normativna gramatika srpskog jezika*. Matica srpska, Novi Sad 2013, s. 217.

25 I. Melčuk: *Opyt teorii lingvističeskich modelej «Smysl ⇔ Tekst»*. Nauka, Moskwa 1974 [I. Мельчук: *Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ⇔ Текст»*. Наука, Москва 1974]; idem: *Explanatory-Combinatorial Dictionary*. W: *Open Problems in Linguistics and Lexicography*. Ed. S. Giandomenico. Polimetrica, Monza 2006, s. 225–355.

26 J. Milićević: *Šta...*, s. 449.

27 Milićević zauważa szeroką skalę zdań, ich cech i składników wypowiedzi z *bre*. Mowa na przykład o występowaniu w zdaniach twierdzących, pytających i przeczących, w pytaniach retorycznych, zdaniach z czasownikiem i bezczasownikowych, a także o występowaniu głównie przy czasowniku w 2 osobie, ale nie wyłącznie, oraz w zdaniach z wołaczem w roli odbiorcy lub z jego obrazliwymi określeniami, ale też w zdaniach bez adresata wyrażonego *explicite* (ibidem, s. 451).

prośby lub pytania, np. *Sviđa mi se to, bre. Nemoj bre da brineš. Šta mislite, bre?*²⁸.

Badaczka wyróżnia ponadto dwa komponenty peryferyjne, nie zawsze obecne w wypowiedzeniach z leksemem *bre*: informowanie o postawie oraz emocjach nadawcy, które w mowie interpretowane są także dzięki prozodii. Przykładowo *bre* w zdaniu *Za tebe bre, Igor!* parafrazowane jest w następujący sposób:

(*Robię to*) dla ciebie, Igorze
i sygnalizuję to,
nalegam, aby zrobić to dla ciebie,
myślę, że powód, dla którego to dla ciebie robię, jest dla ciebie oczywisty,
czuję coś z tego powodu²⁹.

Druga analiza znaczeń leksemu *bre* opiera się na teorii relewancji (model komunikacji ostensywno-inferencyjny)³⁰, która zakłada, że interpretując skierowaną do nas wypowiedź, uznajemy ją za istotną i relewancji tej doszukujemy się w wypowiedzi. Na interpretację komunikatu wpływają znaczenie i czynniki kontekstowe.

Mirjana Mišković-Luković, Mirjana N. Dedaić i Vladimir Polomac³¹, używając etykiety „znacznik dyskursu” (*discourse marker*), badają wpływ użycia *bre* na znaczenie wypowiedzi. Już sam fakt wprowadzenia znaczników dyskursu do zdania ma na celu zasygnalizowanie określonej ścieżki wnioskowania w interpretacji wypowiedzi.

Autorzy przypisują leksemowi *bre* znaczenie proceduralne, ograniczające sens wypowiedzenia, w którym występuje, i wpływające na jego interpretację. Twierdzą, że *bre* jest elementem mającym za zadanie przykuć uwagę i sygnalizować konkretną intencję komunikacyjną mówiącego. Wypowiedzenia z *bre* zawierają przy tym wspólny rdzeń opierający się na intensyfikacji³² – użycie *bre* sprawia, że treść propozycjonalna eksplikatury podstawowej jest postrzegana jako prawdziwsza, bardziej znacząca w stosunku do wypowiedzi bez *bre*. Opisany leksem nie jest przy tym zwykłym składniowym intensyfikatorem znaczenia określonego słowa lub frazy, z którymi występuje, jak przysłówki, chociaż w tłumaczeniu wyrażen z *bre* może być użyty intensyfikator, np. angielskie *very*.

28 Ibidem, s. 455.

29 Ibidem, s. 457.

30 D. Sperber, D. Wilson: *Relevance: Communication and Cognition*. Blackwell, Oxford 1986; D. Blakemore: *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

31 M. Mišković-Luković, M.N. Dedaić, V. Polomac: *The Meaning...*

32 Ibidem, s. 23, 25, 26.

Bre uznane jest za metadyskursywny znacznik dyskursu postawy. Innymi słowy, znaczenie wypowiedzi z *bre* polega na tworzeniu eksplikatury wyższego rzędu, która wyraża pewną postawę. Postawa ta określona jest przez wspomnianych autorów jako oczekiwanie przez nadawcę sprzeciwu ze strony czytelnika lub domniemanego adresata wobec tego, co ma zamiar powiedzieć, lub podkreślenie, że treść wypowiedzianego zdania jest oczywista.

Ekwiwalencja leksemu *bre* w serbsko-polskim dwutekście

Jak była mowa wcześniej, badanie ekwiwalentów tłumaczeniowych serbskiego wyrazu *bre* nie zostało do tej pory przeprowadzone, jednak nie można pominąć wzmianki o tym leksemie w artykule Hanny Kocur. Autorka ta zajmuje stanowisko, że *bre* jest semantycznie puste, nie ma polskiego ekwiwalentu o podobnym statusie, odsyła jednak do polskiego wyrazu *kurde* w sytuacji, gdy pełni on funkcję fatyczną lub informuje o stanie ducha nadawcy³³.

Zgromadzony materiał badawczy pochodzi z serbskiej literatury pięknej – z powieści i dramatów – oraz jej przekładów na język polski (wykaz źródeł znajduje się na końcu artykułu). Żaden istniejący równoległy korpus elektroniczny nie zaspokajał potrzeb tego typu badania, konieczne było więc stworzenie dwutekstu specjalnie dla celów artykułu³⁴.

Podczas tworzenia korpusu równoległego okazało się, że forma *bre* jest w literaturze używana sporadycznie – zdarzały się pojedyncze użycia w prozie, natomiast większość powieści i dramatów z korpusu wstępnego w ogóle nie zawierała tego leksemu. Dlatego pierwszy wniosek dotyczy częstości występowania *bre* oraz jego funkcji w tekście. Wyraz można uznać za rzadki w stylu literackim, a jego użycie w dziełach związane jest z charakteryzowaniem postaci, np. nastolatki³⁵, mężczyzny z marginesu społecznego, narkomana³⁶ czy osoby niewykształconej, wieśniaczki³⁷.

33 H. Kocur: *Styl...*, s. 242, 243.

34 Tworzenie korpusu równoległego utrudniał fakt, że przekłady niekiedy stanowiły wybór wątków (rozdziałów) danej powieści lub kompilację dwu powieści (np. *Zapiski pewnej Anny Momo Kapora*), a nierzadkie było także pominięcie fragmentów powieści przez tłumacza. Sprawilo to, że badanie nie dostarcza informacji na temat wszystkich poświadczeń leksemu *bre* w materiale serbskim, a jedynie tych uwzględnionych w polskich tłumaczeniach.

35 M. Kapor: *Beleške jedne Ane*. Znanje, Zagreb 1976.

36 M. Nedović: *Tamni vilajet*. https://www.rastko.rs/drama/savremena/mnedovic-vilajet_c.html [dostęp: 1.09.2024].

37 D. Mihailović: *Petrijin venac*. Srpska književna zadruga, Beograd 1975.

Leksem *bre* w zgromadzonym korpusie równoległym wystąpił 177 razy, przy czym tylko w 81 przypadkach serbski *transland* miał w polskim tłumaczeniu ekwiwalent, co stanowi blisko 46% wystąpień. Więcej było zdań, w których tłumacze nie znaleźli polskiego odpowiednika *bre*, więc jego znaczenie i funkcja pragmatyczna nie zostały w tłumaczeniach oddane (96 zdań, 54%).

Najczęstszym polskim ekwiwalentem serbskiego *bre* jest cząstka *-że/-ż* (22), za pomocą której wyrażane jest ponaglenie czy zniecierpliwienie mówiącego w zdaniach rozkazujących, a zniecierpliwienie i zdziwienie w pytaniach³⁸. Wyraz klasyfikowany jest jako partykuła emfaticzna lub modulant afektujący, czyli mający za zadanie modelowanie treści wypowiedzeń i ich składników, dynamizując treść wypowiedzenia pod względem emocjonalnym³⁹.

W materiale badawczym *-że* przeważnie dodawane jest do trybu rozkazującego czasownika, rzadko dodatkowo wzmocniane cząstką *-ż*, np. *przestańżeż*. Ponadto partykuła dodawana jest do zaimka pytanego *co*, występując w zlek-sykalizowanej postaci *cóż*, która może wyrażać „różne postawy emocjonalne mówiącego, na ogół zniecierpliwienie lub zdziwienie”⁴⁰, lub z podwojoną partykułą *cóżeż*. Bardzo rzadko przyłączana jest do partykuły o znaczeniu przeciwstawnym *ale* (forma *ależ*), wprowadzając wypowiedzenie o znaczeniu przeciwstawnym w danym kontekście⁴¹, wyrażając zdziwienie, zaprzeczenie lub podanie czegoś w wątpliwość. Cząstka ta jest także przyłączana do partykuły uzasadniającej *to* (postać *toż*) i używana w celu nawiązywania do sytuacji lub do czyjejś wypowiedzi, by wprowadzić sąd polemiczny i podkreślić, że jego prawdziwość powinna być dla słuchacza oczywista⁴².

Spusti se, **bre**, malo na zemlju, iz tih svojih oblaka, i pogledaj u šta si se pretvorio! (Kapor *Foliranti*)

Zejdźże trochę na ziemię z tych swoich obłoków i zobacz, co z siebie zrobiłeś.

„Dosta, **bre**, tog ljuljanja, dobiću morskū bolest!” (Kapor *Beleške...*)

– Przestańżeż z tym kołysaniem, bo dostanę morskiej choroby!

38 *Współczesny słownik języka polskiego*. Red. B. Dunaj. Langenscheidt – LexLand, Knurow 2009, [CD-ROM], (hasło: *-że*).

39 J. Strutyński: *Gramatyka polska*. Księgarnia Akademicka, Kraków 1986, s. 142; S. Jodłowski: *Podstawy polskiej składni*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 20–21.

40 *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. PWN, Warszawa 2004, [CD-ROM], (hasło: *cóż*).

41 Ibidem, (hasło: *ależ*).

42 Ibidem, (hasło: *toż*).

„Šta je, **bre**“, kaže on, „zašto uplaši moga slugu?“ (Kapor *Beleške...*)
 – Cóż to znowu – powiada – dlaczego wystraszyłaś mego sługę?

Częsty polski ekwiwalent *bre* w materiale badawczym stanowią przekleństwa (22) klasyfikowane jako wykrzykniki. Ze względu na ich spójną funkcję traktuję je w tym artykule jako jedną grupę – mimo ich formalnej różnorodności: *do jasnej anielki, psia kostka, kurde, u licha/do licha, u diabła/do diabła, do cholery, bodajże go*. Nie ma przy tym wśród nich wulgaryzmów.

Według Macieja Grochowskiego „przekleństwo” jest pojęciem niejednoznacznym i wyróżnia się przynajmniej trzy jego sensy: wartościujący, instrumentalny i wyrażeniowy. Te, które występują jako ekwiwalenty *bre*, mają sens wyrażeniowy i prezentują spontaniczne zachowanie werbalne jakiejś osoby ujawniające jej stan emocjonalny wywołany określonym stosunkiem do pewnego fragmentu rzeczywistości⁴³. Ujawniane podczas przeklinania emocje mogą być negatywne lub pozytywne, jednak w materiale badawczym kontekst wskazuje na emocje negatywne. Mamy tu też do czynienia ze zdaniem wykrzyknikowymi, pytajnymi i oznajmującymi. Zdanie wykrzyknikowe dodatkowo nacechowuje emocjonalnie wypowiedź.

W zdaniach oznajmujących możliwe jest użycie przekleństwa jako przerywnika⁴⁴, jednak takiej jego funkcji nie odnotowano w materiale z wymienionymi ekwiwalentami.

Przekleństwa w badanych przykładach użyte są jako dopowiedzenia, co w tekstach zaznaczone jest interpunkcją, przeważnie oddającą zapis oryginału. Nie należą do struktury zdania, lecz wprowadzają do niego dodatkową informację o emotywnym negatywnym stosunku nadawcy do sytuacji lub wypowiedzi.

Prode mi, **bre**, ceo život u čekanju po redovima! (Kapor *Hej...*)
 Mija mi tak, **u diabła**, całe życie na czekaniu w kolejkach!

„Ko je on, **bre**?“ (Kapor *Blokada...*)
 – A kim on jest, **u licha**?

Z.K.: To tebe brine? To! Šta si ti, **bre**? Ti nisi ljudsko biće! Marš napolje! (Ojda-nić *Trag...*)

Z.K. To cię martwi? To?! Co ci jest, **do cholery**? Nie jesteś człowiekiem! Wynoś się na zewnątrz!

43 M. Grochowski: *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*. PWN, Warszawa 1995, s. 12–13.

44 Ibidem, s. 13; P. Bąk: *Przerywniki jako charakterystyczna cecha języka potocznego*. „Poradnik Językowy” 1974, z. 1, s. 28.

MIŠA: (prelomi se) – Pigi **bre**, molim te, daj mi lovu. Sve ću da uradim za tebe. (Nedović *Tamni...*)

MIŠA *Łamie się*. **Kurde**, Pigi, proszę cię, daj mi forę. Zrobię dla ciebie wszystko.

Partykuła (modulant) *przecież*⁴⁵ oraz stylizowana na język osób prostych przestarzała wersja *przecie* (18) to kolejny częsty polski odpowiednik serbskiego wyrazu *bre*. Zaznaczyć jednak trzeba, że większość poświadczeń pochodzi z jednego tłumaczenia – powieści *Wieniec Petrii* Dragoslava Mihailovicia. Wyraz ten wprowadza sąd polemiczny w stosunku do wcześniejszych stwierdzeń współrozomówcy (sądu, rozkazu, polecenia), podkreślając jego oczywistość i prawdziwość⁴⁶.

To, **bre**, opasna žena, s nju šala nema. (Mihailović *Petrijin...*)

To *przecie* niebezpieczna kobieta, z nią nie ma żartów.

Z.K.: To je, **bre** tvoja lična stvar... (Ojdanić *Trag...*)

Z.K. *Przecież* to jest twoja osobista sprawa.

Kolejny polski ekwiwalent, wyraz *no* (5), często wymieniany jest w jednej grupie partykuł emfaticznych (modulantów afektujących) ze wspomnianą wcześniej częstką *-že/-ž*. Przypisywane jest mu podobne znaczenie, ma jednak od niej blisko cztery razy mniej poświadczeń w korpusie.

W zależności od kontekstu werbalnego i położenia w zdaniu może przyjmować kilka znaczeń⁴⁷. W materiale badawczym występują dwa z nich: gdy *no* wchodzi w relacje składniowe z czasownikiem w trybie rozkazującym oznaczającym rozkaz, nakaz, naleganie⁴⁸, zwiększa wówczas kategoryczność komunikatu; gdy komunikuje się, że nadawca nie spodziewa się odmowy lub sprzeciwu ze strony odbiorcy⁴⁹. W drugiej sytuacji i tylko jednym poświadczeniu *no* wyraża także pogrozkę lub ostrzeżenie ze strony nadawcy.

Pa se mislim: pogle, **bre**, ti njega, sve misliš neki fini svet, sve lale-mile dok ne ščepa jednog dana zapisnik... (Kapor *Hej...*)

45 Umieszczana jest w grupie partykuł konkluzywnych uzasadniających (M. Grochowski, A. Kisiel, M. Żabowska: *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. PAU, Kraków 2013).

46 *Uniwersalny słownik...*; *Współczesny słownik...* (hasło: *przecież*).

47 A. Dobaczewski: *Próba interpretacji semantycznej leksemów „no”*. „Poradnik Językowy” 1991, z. 1–2, s. 1–9.

48 *Współczesny słownik...*, (hasło: *no*).

49 A. Dobaczewski: *Próba...*, s. 2.

Po czym sobie myślę: „Popatrzcie **no** na niego, myślisz sobie: jakiś porządny człowiek, całkiem wszystko cacy-cacy, dopóki nie złapie się pewnego dnia za protokół...”

Bez obzira na vrstu otvaranja, već posle nekoliko poteza, svi naokolo savetuju i viču: „Pojedi mu, **bre**, tu šibicu! Šta čekaš?“ I igrač ih, po pravilu, uvek posluša. (Kapor *Blokada...*)

Bez względu na typ otwarcia gry już po kilku ruchach wszyscy dookoła doradzają i krzyczą: – **No**, zjedz mu tę zapałkę! Na co czekasz? – I gracz ich z reguły faktycznie słucha.

Šta je, **bre**, gde je ostalo društvo? (Kapor *Hej...*)

– **No** co jest, gdzie reszta ludzi?

Innym powtarzającym się ekwiwalentem są fatyczne zwroty do adresata: *bracie* (2) i *bratku* (1), które mają ponadto za zadanie skrócić dystans między mówiącym a odbiorcą.

Moja je to, **bre**, zemlja, kakva god da je! (Mihailović *Kad su...*)

To, **bracie**, mój kraj, jakkolwiek by był!

„Stoj, **bre!**“ (Bulatović *Crveni...*)

– Stój, **bracie!**

Niko mene i ne gleda. Svi bazaju naokolo kao ćoravi. Samo što me neki kuvar upita:

„Šta to, **bre**, radiš?“ (Mihailović *Kad su...*)

Nikt na mnie nie patrzy. Wszyscy naokoło łążą jak ślepi. Tylko jakiś kucharz zapytał:

– Co ty, **bratku**, robisz?

Uznawany za frazeologizm lub komentarz metatekstowy polski ekwiwalent *a jakże* (2) potwierdza prawdziwość sądu⁵⁰ i informuje o tym, że nadawca mówi z przekonaniem⁵¹.

50 *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Red. P. Źmigrodzki. <http://www.wsjp.pl> [dostęp: 2.09.2024], (hasło: *a jakże*).

51 *Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 2.

Sve peva, **bre**. (Mihailović *Petrijin...*)

Ciągle śpiewa, a **jakże**.

Pozostałe polskie odpowiedniki serbskiego *bre* użyte są jednokrotnie, w oparciu o badany korpus trudno więc potwierdzić regularną ekwiwalencję tych jednostek przekładowych.

W tej grupie znajdują się wykrzykniki eksponujące emocje mówiącego: *Boże* i *oj*, wyrażenia metatekstowe oparte na częściowo zdesemantyzowanym czasowniku (*po*)*patrzeć*: *patrzcie*, *patrzcie go* (dezaprobata, oburzenie), *popatrz no* (zdziwienie i niedowierzanie), oraz na czasowniku *śłuchać*: fatyczna forma *śluchaj*.

Jes da je bio doktor, al pcuvaro, **bre**, gore no neki rudar. (Mihailović *Petrijin...*)

Tak, to doktor, ale przeklinał, **Boże**, gorzej niż jaki górnik.

„**Bre**, nemo se igrate“, šalim se ja, nek progovore nešto najzad... (Mihailović *Petrijin...*)

„Oj, nie bawcie się“, żartuję, żeby w końcu coś powiedzieli...

Niste se, **bre**, dobro ni izmirili, a već si joj sagradio dete. (Mihailović *Petrijin...*)

Jeszcze się dobrze nie pogodzili, a już on jej, **patrzcie**, dziecko zmajstrował.

„**Bre**, cale“, fol zezam se, „da ti mene ne iznenadiš? Da ti meni ne spremaš neku podvalu?“ (Mihailović *Kad su...*)

Śluchaj stary – siłę się na żarty – czy ty czasem nie szykujesz jakiejś niespodzianki? Może chcesz mnie podejść?

W grupie jednokrotnych ekwiwalentów odnotowano też użyty w pytaniu retorycznym wyraz *co*, który wzmacnia pytanie oraz nadaje wypowiedzi ładunek emocjonalny⁵² i charakter pogrożki.

Kolejny translat – *juž* – w omawianym kontekście wskazuje, że nadawca kategorycznie żąda zmiany stanu rzeczy, wyrażając jednocześnie swe zniecierpliwienie, rozczarowanie⁵³.

Wyraz *tak* jako ekwiwalent serbskiego *bre* podkreśla treść wypowiedzi, zwracając uwagę, że to, o czym mowa, jest nietypowe w danej sytuacji⁵⁴.

52 *Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista> [dostęp: 2.09.2024], (hasło: *co*).

53 *Inny słownik...*, s. 579.

54 *Wielki słownik...* (hasło: *tak II*).

- Šta je, **bre**, šta si zinuo? Bebironi ufuravaju u modu! (Kapor *Beleške...*)
 – No co jest, **co**, coš si tak rozdziawił? Dzieciny teraz wchodzą w modę!

Jer, dosta je, **bre**, bilo zezanja. (Kapor *Hej...*)

No bo dość **juž** było tego nabijania się z nas.

I još kaže: Pa dobro, kaže, makar da si nesrećno zaljubljena ili nešto slično, mislim da si začarata, kaže, nego, **bre**, ništa! Strašno si, izgleda, ambiciozana... (Kapor *Hej...*)

I jeszcze mówi: No dobra – mówi – chociaż żebyś była nieszczęśliwie zakochana albo coś takiego, myślę, żebyś się bujała – mówi – niż **tak** nic. Strasznie ty jesteś ambitna, tak wygląda...

Przeprowadzone badania ekwiwalencji serbskiego wyrazu *bre* dowodzą wielości środków, które tłumacze w poszczególnych kontekstach uznali za ekwiwalent analizowanego leksemu. Odnotowano ich aż 22, co wskazuje na mnogość znaczeń i ich interpretacji.

Można wśród nich wyróżnić następujące grupy semantyczno-pragmatyczne:

- 1) ekwiwalenty akcentujące emocjonalny stosunek mówiącego: przekleństwa wyrażające gniew, złość i dezaprobatę; wykrzykniki sygnalizujące oburzenie i zdziwienie: *Boże*; zdziwienie, niedowierzanie – operator *popatrz no*; komunikujący dezaprobatę, pogroźkę, wzburzenie wykrzyknik *oj*; operatory metatekstowe wyrażające oburzenie i dezaprobatę *patrzcie, patrzcie go*⁵⁵;
- 2) ekwiwalenty podkreślające treść komunikatu: wyrażające ponaglenie, zniecierpliwienie, kategoryczność czy pogroźkę partykuły *-že/ -ž, no, co*;
- 3) ekwiwalenty uzasadniające pewien sąd, podkreślające jego oczywistość, prawdziwość i przekonanie o tym mówiącego: *przecież, a jakże*;
- 4) zwroty o funkcji fatycznej, angażujące współrozmówcę i skracające dystans: rzeczownik w wołacz *bracie, bratku*; operator *śłuchaj*⁵⁶;
- 5) ekwiwalent wyrażający żądanie zmiany stanu rzeczy z towarzyszącymi emocjami zniecierpliwienia lub rozczarowania: *juž*;
- 6) translat podkreślający wypowiedź i zwracający uwagę, że to, o czym mowa, jest nietypowe w danej sytuacji: *tak*.

55 Z. Czapiga: *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2006, s. 117.

56 A. Charciarek: *Polskie wyrażenia metatekstowe o funkcji fatycznej i ich odpowiedniki czeskie i rosyjskie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010, s. 119–123; K. Ożóg: *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1990, s. 43.

Oczywiste jest przy tym kontekstualne uwarunkowanie poszczególnych wyborów – i dotyczy to zarówno kontekstu kulturowego, sytuacyjnego, jak i wypowiedzeniowego.

W przypadku ekwiwalencji wyrazu *bre* można mówić o ekwiwalencji rozproszonej (*diffused equivalence*), charakterystycznej dla form semantycznie złożonych, gdzie całość znaczenia translandu reprezentowana jest przez grupę translatów, z których żaden nie wyczerpuje wszystkich parametrów tłumaczonego wyrazu lub zwrotu, jednak łącznie skupiają w sobie jego sens. Barbara Lewandowska-Tomaszczyk tak pisze o tym rodzaju ekwiwalencji:

[...] ekwiwalencja między pojęciami i formami w różnych językach odzwierciedlającymi ten sam fragment rzeczywistości przyjmuje raczej formę *ekwiwalencji klasterowej*, czyli nie odpowiedniości między pojedynczym wyrazem czy zwrotem w jednym języku i drugim, lecz raczej pewnej korespondencji między przestrzenią zajmowaną przez zbiory wielu zbliżonych pojęć w jednym i drugim języku⁵⁷.

Wnioski

Badanie ekwiwalencji w oparciu o dwutekst potwierdza z jednej strony semantyczną złożoność serbskiego leksemu *bre*, z drugiej zaś – pokazuje, że brak jest jednego polskiego leksykalnego odpowiednika, a znaczenie tego słowa w zależności od opisywanej sytuacji oddawane jest za pomocą licznych form odwołujących się do składowych znaczeń translandu. Znaczna liczba ekwiwalentów komunikuje przede wszystkim o emocjach mówiącego, a jednocześnie może wyrażać jego postawy lub służyć do nawiązania lub podtrzymania kontaktu.

Patrząc przez pryzmat ekwiwalencji w języku polskim, można odnieść wrażenie, że to właśnie wyrażanie emocji jest dominującym rysem wyrazu *bre*. Stoi to jednak w sprzeczności ze szczegółowymi badaniami przeprowadzonymi przez Milićević⁵⁸, dla której emotywność jest peryferyjnym komponentem znaczenia. Wrażenie to zgodne jest natomiast z definicjami słownikowymi, w których przede wszystkim wymieniane są emocje towarzyszące użyciu *bre*, równocześnie leksem klasyfikowany jest w nich jako wykrzyknik.

57 B. Lewandowska-Tomaszczyk: *Nowe spojrzenie...*, s. 32.

58 J. Milićević: *Šta...*

Nie oznacza to jednak, że znaczenie wyrazu *bre* rzeczywiście opiera się przede wszystkim na emocjach nadawcy. Być może właśnie to znaczenie tłumacze byli w stanie oddać w swoich przekładach środkami języka polskiego. Przywołać trzeba bowiem dane mówiące, że aż 54% poświadczeń translandu nie zostało przetłumaczonych, a to znaczy, że w ponad połowie kontekstów tłumacz nie był w stanie znaleźć polskiego odpowiednika dla serbskiego *bre* lub uznał informację, jaką wnosi ono do wypowiedzi, za nieistotną. Pozbawia to ważnych informacji polskiego czytelnika i zubaża tekst, zważywszy, że leksem służy do intensyfikacji treści, jak stwierdzają w swoich badaniach Mišković-Luković, Dedaić i Polomac⁵⁹.

Zubożenie to szczególnie uwidacznia się w dramatach, które opierają się na dialogu. Przykładowo w tłumaczeniu dramatu Nedovicia *Tamni vilajet* na 15 poświadczeń leksemu *bre* aż 14 pozostało bez ekwiwalentu. W sytuacji, gdy używanie danego wyrazu bardzo wyraźnie charakteryzuje postać, informując o przynależności do warstwy społecznej mówiącego, jego pochodzeniu lub wieku, pominięcie ekwiwalentu pozbawia czytelnika ważnej informacji o uczestnikach sceny. W tłumaczeniu powieści Kapora *Beleške jedne Ane* język młodych ludzi, ale także ich emocje, przeważnie negatywne, oddają ekwiwalenty będące przekleństwami. Znaczenie kulturowe i społeczne leksemu *bre* stanowiło duży problem przekładowy i w znikomy sposób lub w ogóle nie zostało oddane w przekładach.

Badania odpowiedników wyrazu *bre* w oparciu o dwutekst pokazują, że spora liczba znaczeń i funkcji pragmatycznych możliwa jest do oddania środkami językowymi języka polskiego – od zaakcentowania wypowiedzi, podkreślenia przekonania o jej prawdziwości przez znaczenie sprzeciwu lub dezaprobaty do wyrażania różnorodnych emocji, jednak przeważnie negatywnych, które świadczą, że stosunek mówiącego do współrozmówcy lub do komunikowanej sytuacji jest krytyczny lub polemiczny. Porównując ten zasób z ekwiwalentami słownikowymi, spostrzec można duże różnice w liczbie i jakości odpowiedników.

W przekładowym słowniku Vilima Frančicia⁶⁰ jako ekwiwalenty *bre* podano *ejže!*, *hola!*, *bodajś!*, z których tylko jeden – *klătwa* – zbliżony jest formalnie i odpowiada funkcjonalnie ekwiwalentowi ustalonemu w badaniu: *bodajże go*. Świadczy to o trudności w oddaniu charakterystyki semantyczno-pragmatycznej leksemu *bre* i jemu podobnych oraz o przydatności metody ustalania odpowiedniości znaczeniowych markerów dyskursu na podstawie dwutekstu.

59 M. Mišković-Luković, M.N. Dedaić, V. Polomac: *The Meaning...*

60 V. Frančić: *Słownik serbsko-chorwacko-polski*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1987.

Literatura

- Bąk P.: *Przerywniki jako charakterystyczna cecha języka potocznego*. „Poradnik Językowy” 1974, z. 1, s. 24–36.
- Blakemore D.: *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Bogusławski A.: *Podstawy konfrontatywnej lingwistyki przekładowej*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask 2013.
- Borysowski D.: *Teksty zespolone a problemy leksykografii przekładowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2020.
- Bralewski D.: *Od przekładu do słownika. Korpus równoległy w redakcji słowników tłumaczeniowych*. Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask 2012.
- Brückner A.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1927.
- Charciarek A.: *Korpus równoległy a ekwiwalencja*. „Przegląd Rusycystyczny” 2022, nr 1, s. 55–75. <https://doi.org/10.31261/pr.12888>.
- Charciarek A.: *Polskie wyrażenia metatekstowe o funkcji fatycznej i ich odpowiedniki czeskie i rosyjskie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
- Czapiga Z.: *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2006.
- Dobaczewski A.: *Próba interpretacji semantycznej leksemów „no”*. „Poradnik Językowy” 1991, z. 1–2, s. 1–9.
- Frančić V.: *Słownik serbsko-chorwacko-polski*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1987.
- Grochowski M.: *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*. PWN, Warszawa 1995.
- Grochowski M., Kisiel A., Żabowska M.: *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. PAU, Kraków 2013.
- Imami P.: *Beogradski frajerski rečnik*. NNK International, Beograd 2003.
- Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. PWN, Warszawa 2000.
- Janjušević Oliveri A.: *Funkcionalnost partikula u razgovornom diskursu*. „Naučni sastanak slavista u Vukove dane” 1993, br. 29, sv. 1, s. 85–95.
- Jodłowski S.: *Podstawy polskiej składni*. PWN, Warszawa 1976.
- Joseph B.D.: *Borrowing at the Popular Level: Interjectional Particles of Turkish Origin Balkan and Greek*. W: *Septieme congres international d'etudes du Sud-Est Europeen, Thessalonique, 29 aout–Septembre 1994*. Comité National Grec des Etudes du Sud-Est Europeen, Athenes 1994, s. 507–520.
- Kapor M.: *Bre*. „Politika” 16.07.1989, s. 9.
- Klajn I., Šipka M.: *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Prometej, Novi Sad 2010.

- Kocur H.: *Styl potoczny w przekładzie dramatów Biljany Srbljanović*. „Studia Translatorica” 2021, nr 12, s. 233–246. <https://doi.org/10.23817/strans.12-16>.
- Lewandowska-Tomaszczyk B.: *Nowe spojrzenie na przekład*. „Lingwistyka Stosowana” 2010, nr 3, s. 9–31.
- Melčuk I.: *Explanatory-Combinatorial Dictionary*. W: *Open Problems in Linguistics and Lexicography*. Ed. S. Giandomenico. Polimetrica, Monza 2006, s. 225–355.
- Melčuk I.: *Opyt teorii lingvističeskikh modelej «Smysl ⇔ Tekst»*. Nauka, Moskva 1974 [Мельчук И.: *Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ⇔ Текст»*. Наука, Москва 1974].
- Milićević J.: *Šta ustvari znači to bre? ‘What does this bre mean, actually?’ Defining Serbian Interjection BRE ≈ ‘I’m telling / asking you!’*. W: *Smysly, teksty i druge zahvatyvajušie sūžety. Sbornik statej v čest’ 80-letia I.A. Melčuka*. Red. Ū.D. Apresan et al. Izdatel’skij dom „ĀSK”, Moskva 2012, s. 447–459 [Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты. Сборник статей в честь 80-летия И. А. Мельчука. Ред. Ю. Д. Апресян и др. Издательский дом „ЯСК”, Москва 2012].
- Mišković-Luković M., Dedaić M.N., Polomac V.: *The Meaning and Interpretation of the Serbian Discourse Marker BRE*. „Journal of Pragmatics” 2015, no. 87, s. 18–30. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.07.004>.
- Mocarz M.: *Od dwutekstu do słownika. Terminologia w przewodniku turystycznym jako źródło ekwiwalentów słownikowych*. „Roczniki Humanistyczne” 2012, nr 8/60, s. 87–95.
- Moskovljević M.: *Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom*. Gutenbergova galaksija, Beograd 2000.
- Ożóg K.: *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1990.
- Piper P., Klajn I.: *Normativna gramatika srpskog jezika*. Matica srpska, Novi Sad 2013.
- Rečnik srpskoga jezika*. Ur. M. Nikolić. Matica srpska, Novi Sad 2007.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Ur. M. Stevanović, Lj. Jonke. Matica srpska, Novi Sad 1967.
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Ur. A. Belić. Srpska akademija nauke i umetnosti, Beograd 1962.
- Ristić S.: *Partikule i njihovi funkcionalni ekvivalenti*. „Južnoslovenski filolog” 1993, br. 49, s. 75–93.
- Škaljić A.: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Svjetlost, Sarajevo 1966.
- Skok P.: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.

- Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. PAN, Warszawa 1958–1969.
<https://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista> [dostęp: 15.09.2024].
- Sperber D., Wilson D.: *Relevance: Communication and Cognition*. Blackwell, Oxford 1986.
- Stijović R., Lazić Konjik I., Spasojević M.: *Uzvici u savremenom srpskom jeziku: klasifikacija i leksikografska obrada*. „Južnoslovenski filolog” 2019, 75, sv. 1, s. 37–61. <https://doi.org/10.2298/JF1901037S>.
- Strutyński J.: *Gramatyka polska*. Księgarnia Akademicka, Kraków 1986.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. S. Dubisz. PWN, Warszawa 2004, [CD-ROM].
- Wawrzyńczyk J.: *Rosyjsko-polskie relacje przekładowe w praktyce leksykograficznej i w dziełach tłumaczy*. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2012.
- Wielki słownik języka polskiego* PAN. Red. P. Źmigrodzki. <http://www.wsjp.pl> [dostęp: 15.09.2024].
- Współczesny słownik języka polskiego*. Red. B. Dunaj. Langenscheidt – LexLand, Knurów 2009, [CD-ROM].
- Zirojević O.: *Bre!*. „Republika” 2008, br. 440–441. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=275355> [dostęp: 14.09.2024].

Źródła

- Bulatović M.: *Crveni petao leti prema nebu*. Prosveta, BIGZ – Mladinska knjiga – Srpska književna zadruga, Beograd 1989.
- Bulatović M.: *Czerwony kogut leci wprost do nieba*. Przeł. M. Kurowska. Czytelnik, Warszawa 1979.
- Kapor M.: *Beleške jedne Ane*. Znanje, Zagreb 1976.
- Kapor M.: *Blokada 011*. Izdavačka agencija „Draganić”, Beograd 1992.
- Kapor M.: *Blokada Beogradu*. Przeł. E. Ćirlić. Wydawnictwo Akademickie „Dialog”, Warszawa 2001.
- Kapor M.: *Hej, nisam ti to pričala*. Laguna, 2019, [e-book].
- Kapor M.: *Od sedam do tri*. Knjiga komerc, Beograd 2005.
- Kapor M.: *Od siódmej do trzeciej*. Przeł. J. Hahn. Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1990.
- Kapor M.: *Zapiski pewnej Anny*. Przeł. H. Kirchner. Nasza Księgarnia, Warszawa 1979.
- Mihailović D.: *Kad su cvetale tikve*. Matica srpska, Novi Sad 1968.
- Mihailović D.: *Kiedy kwitną tykwy*. Przeł. D.J. Ćirlić. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1977.
- Mihailović D.: *Petrijin venac*. Srpska književna zadruga, Beograd 1975.

- Mihailović D.: *Wieniec Petrii*. Przeł. E. Kwaśniewska. Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1979.
- Nedović M.: *Kraina ciemności*. Przeł. E. Fryt, K. Włodarczyk. W: *Serbska ruletka: dramat serbski po 1995 roku. Wybór tekstów*. T. 1. Red. A. Cielesta, L. Mańczak, D. Zwierzchowska. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 97–133.
- Nedović M.: *Tamni vilajet*. https://www.rastko.rs/drama/savremena/mnedovic-vilajet_c.html [dostęp: 5.09.2024].
- Ojdanić M.: *Ślad ludzkich zębów*. Przeł. M. Juszcak, K. Maciąga, A. Cielesta, D. Zwierzchowska. W: *Serbska ruletka: dramat serbski po 1995 roku. Wybór tekstów*. T. 1. Red. A. Cielesta, L. Mańczak, D. Zwierzchowska. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 135–175.
- Ojdanić M.: *Trag ljudskih zuba*. <http://www.mirjanaojdanic.com/knjige.htm> [dostęp: 3.09.2024].

Сибилa Даковић

**Двотекст као извор информација о вишезначним језичким јединицама –
на примеру пољских преводних еквивалената
српског маркера дискурса *бре***

САЖЕТАК | У тексту се разматра улога двотекста у одређивању функције семантичко-прагматских вишезначних језичких јединица – маркера дискурса. Анализа пољских еквивалената српске лексеме *бре* извршена на материјалу романа и драма показује да не постоји један пољски еквивалент ове лексеме, а појединачна значења превођене речи састоје се од делимичних значења реализованих различитим пољским језичким средствима. Упоређујући резултате истраживања са речничким еквивалентима, може се приметити важна улога двотекста у одређивању преводне еквиваленције.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | двотекст, маркер дискурса, еквиваленција, узвици, честице, српски језик, пољски језик

Sybilla Daković

**Double-Text as a Source of Information about Multi-Meaning Linguistic
Units – on the Example of Polish Translation Equivalents of the Serbian
Interjection *Bre***

SUMMARY | The text discusses the role of bi-texts in determining the semantic-pragmatic functions of ambiguous linguistic units – discourse markers. The analysis of the Polish equivalence of the Serbian lexeme *bre* conducted on the material

of Serbian novels and dramas shows that there is no single Polish equivalent of this lexeme. The individual meanings of the translation unit consist of partial meanings realized by various Polish linguistic means. Comparing the results of the study, with the dictionary equivalents of *bre*, it can be noted, the important role of double-texts in determining the translational adequacy.

KEYWORDS | double-text, discourse marker, equivalence, interjection, intensifier, Serbian, Polish

SYBILLA DAKOVIĆ | doktor nauk humanistycznych, językoznawczyni, kroatystka i serbistka, adiunkt w Zakładzie Kroatystyki i Serbistyki w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, członkini Pracowni Interdyscyplinarnych Badań Przekładoznawczych. Jej główne zainteresowania badawcze koncentrują się wokół językoznawstwa porównawczego, leksykologii, leksykografii, składni przypadków oraz ekwiwalencji w przekładzie. Autorka monografii *Interiekcje w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim. Opis i konfrontacja* (Wrocław 2006) oraz artykułów, m.in. *Zapóżyczenia z języka angielskiego w polskich i chorwackich nazwach spodni* („Slavica Wratislaviensia” 2022, t. 175) oraz *Zapóżyczenia z języka angielskiego w polskich i chorwackich nazwach półbutów sznurowanych* („Slavica Wratislaviensia” 2024, t. 179).